

SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ DIMENZIE POSTSOCIALISTICKÉHO MESTA

Janetta Nestorová Dická*

* Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Prírodovedecká fakulta, Ústav geografie, Jesenná 5,
040 01 Košice, janetta.nestorova-dicka@upjs.sk

Socio-demographic dimensions of the postsocialist city

The socio-demographic dimensions of a city represent the biological, social, economic and cultural differentiation of population within the residential areas of the city. As the social dimension in terms of spatial differentiation cannot be directly observed by the field research, the multidimensional statistical methods – the approach of social ecology to intra-urban structures using factor ecology has been used to reveal it. The study aims to address the change of socio-demographic intra-urban structures of the city of Košice in the period of post-socialist transformation and the rise of globalization. The socio-demographic dimensions of the city are represented, with diverse proportion of total variance in residential structure, by different stages of life cycle, ethnicity, residential and socio-professional (socio-economic) features in two time horizons. The examined post-socialist transformation has considerably affected the dimensional composition of the city's social space. The research has confirmed differentiation of the population in terms of social status, the relevance of population differentiation in socio-demographic intra-urban structures in terms of the family status or life cycle, and the emphasis on dimensions in terms of population ethnicity.

Key words: socio-demographic intra-urban structure, social-ecology approach, factorial ecology

ÚVOD

Sociálno-demografické dimenzie mesta predstavujú diferenciáciu obyvateľstva z aspektu biologických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych vlastností v rezidenčných areáloch mesta. Problematikou výskumu sociálno-demografických dimenzií, resp. sociálno-priestorovej štruktúry mesta sa na Slovensku a v Českej republike zaoberali napr. Vystoupil a Węclawowicz (1987), Bezák (1987 a 1988), Kellnerová a Toušek (1997), Matlovič (1998), Sýkora et al. (2000), Mulíček et al. (2004), Andráško (2006) a Ondoš a Korec (2006). Z medzinárodne uznávaných odborníkov sa sociálnym areálom v intraurbánnej štruktúre venovali Andersson (1983), Dangschat a Blasius (1987), Pacione (1987, 1995 a 1998), Carter (1995), Węclawowicz (1998), Walks (2001), Rebernik (2002), Egedy (2003), Rouppila (2004), Fassmun a Hatz (2006), Knox a Pinch (2006), Prelogović (2009) a mnohí ďalší.

Objektom výskumu sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry sú obytné areály, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu so základnými charakteristikami obyvateľstva. Priestorovú diferenciáciu sociálno-demografickej štruktúry mesta nie je možné vidieť priamym pozorovaním pri osvedčených terénnych výskumoch. Odhalenie sociálno-demografických dimenzií je možné len prostredníctvom aplikácie viacrozmerných štatistických metód. Sociálno-demografická štruktúra je podľa Matloviča (1998) v úzkom vzťahu k morfolologickej a funkčnej štruktú-

re, a tak je diferenciácia jednotlivých obytných areálov nielen obrazom vlastností obyvateľstva, ale aj sprostredkovanie vlastností morfológie a funkčného využitia areálov.

Príspevok skúma mesto Košice v dvoch osobitých obdobiach vývoja slovenskej spoločnosti. Cieľom štúdie je poukázať na premeny sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry Košíc v čase postsocialistickej transformácie a nástupu globalizácie prostredníctvom sociálno-ekologického výskumu. Príspevok hodnotí najskôr teoretické a metodologické východiská sociálno-ekologického smeru a potom pristupuje k realizácii faktorových ekológií v rokoch 1991 a 2001. Odhalené dimenzie determinujúce sociálno-demografickú diferenciáciu obyvateľstva v meste boli podrobené komparatívnej analýze v rámci intraurbánnej štruktúry z priestorového i časového aspektu.

TEORETICKÝ RÁMEC VÝSKUMU

Sociálno-ekologická škola je jedným z produktov štiepenia klasickej humánnej ekológie. Patrí medzi najstaršie smery. Tento výskumný prúd priniesol najhodnotnejšie výsledky, a to nielen v oblasti empirického výskumu, ale aj prepojenia s teóriou a koncepciou štúdia vnútornej organizácie miest. Podľa Anderssona (1983) má vo výskume sociálnych a priestorových systémov intraurbánnych štruktúr tradičné dominantné postavenie ekologický prístup. Vymedzenie sociálnych faktorov, ktoré sú podstatné z hľadiska procesu formovania priestorovej štruktúry mesta, je rozhodujúcim činiteľom pri formulácii predmetu a bádateľského zamerania sociálno-ekologického smeru (Gajdoš 2002).

Základný stavebný kameň sociálno-ekologického smeru položila Chicagská škola, ktorá sa sformovala v prvej polovici 20. storočia. Predmetom záujmu bol explozívny rast veľkomesta a sociálne procesy, ktoré ho sprevádzali. Zakladateľmi ekologického spôsobu myslenia boli americkí sociológovia E. W. Burgess, E. R. Park a R. D. McKenzie. Mesto pokladali za zvláštny uzavretý organizmus, v ktorom sa správanie ľudí riadi princípom „boja o prežitie“. Priestorová štruktúra mesta bola podľa zakladateľov výsledkom pôsobenia evolučného mechanizmu fungujúceho na princípe analógie s biotickými systémami. Priestorová štruktúra mesta je tak podľa Matloviča (1996) výsledkom pôsobenia prirodzených procesov dominancie, segregácie, invázie a sukcesie.

Vývoj sociálno-ekologického smeru sledovali od počiatku najmä Janson (1980), Pioro (1982), Viaud (1995), ale aj Musil (1991), Bezák (1993) a Matlovič (1996). Sociálno-ekologický smer vychádza z kritiky Chicagskej školy a zo snahy eliminovať biologizujúce faktory vo svojich koncepciách. Vývoj bol často zložitý a prechádzal viacerými etapami. Pioro (1982) člení vývoj do piatich fáz: klasickej urbánnej ekológie, teórie sociálneho priestoru, faktorovej ekológie, fázy syntézy, fázy sociologickej interpretácie správania a sociálnych štruktúr. Podľa Bezáka (1993) sa prvý smer rozvinul v podobe tzv. klasickej urbánnej ekológie, ktorá nadväzuje na Chicagsku školu. Druhý smer bádania reprezentuje tzv. analýza sociálnych areálov a tretí smer ekologického výskumu miest predstavuje faktorová ekológia. Iné delenie sociálno-ekologického smeru uvádza Musil (1991), ktorý zo sociologického pohľadu vymedzil tri smery: sociálno-kultúrny, neo-ortodoxný a analytický. Sociálno-kultúrny smer zdôrazňoval veľmi dôležitú úlohu kultúry, tradície a prestíže pri formácii pries-

torovej štruktúry mesta. Neo-ortodoxný smer reprezentuje návrat k tradičnej klasickej urbánnej ekológii. Analytický smer predstavuje ústup z teoretickej pozície a interpretácie sociálnej ekológie ako metódy analýzy spoločenských javov a ich vzťahov v priestore, ktorý znamenal upriamenie hlavnej pozornosti na empirický výskum miest.

Matlovič (1996) potvrdzuje, že sociálnu ekológiu akceptuje analytický smer ako metódu analýzy sociálnych fenoménov, štruktúr a ich vzťahov v časopriestore. Analytický smer sociálno-ekologického prúdu, ktorý bol sformovaný v období 30. a 40. rokov 20. storočia, sa najvýraznejšie uplatnil a presadil v sociálno-ekologickej interpretácii priestorovej štruktúry mesta. Analýzu sociálnych areálov rozvinuli z dimenzií sociálnej štruktúry, ktorá vychádza z rôznorodosti vnútra sociálneho priestoru a spočíva na určitých postulátoch týkajúcich sa meniaceho charakteru modernej spoločnosti (Murdie 1971):

- a) zmeny v rozsahu a intenzite sociálnych vzťahov („*social rank*“) – dôsledok hlbšej delby práce, jej vplyvu na rozmiestnenie pracovných síl a jej ocenenie v spoločnosti,
- b) zmeny v štruktúre činností („*urbanization*“) – nový životný štýl, väčšia zamestnanosť žien, rozšírenie alternatívnych rodinných vzťahov,
- c) komplexity organizácie („*segregation*“) – koncentrácie rozličných kultúr v meste.

Na základe uvedených trendov a zmien sú vyberané faktory, ktoré môžu byť využité pri štúdiu sociálno-priestorového systému mesta. Uvedené postuláty boli prevedené do troch základných dimenzií: *ekonomického statusu* (sociálny rozmer), *rodinného statusu* (urbanizácia) a *etnického statusu* (segregácia), ktoré sa stali základom analýzy sociálnych areálov.

Analýza sociálnych areálov spočíva v aplikácii týchto charakteristík pri trojdimenzionálnej typizácii obytných areálov na základe cenových štatistických ukazovateľov reprezentujúcich tieto štruktúry (Bezák 1993 a Matlovič 1996). Zdokonalenie interpretácie sociálnych oblastí mesta v základných dimenziách urbánnej štruktúry prinieslo využitie viacrozmerných štatistických analýz. Ako najlepšia forma výskumu sociálnych oblastí sa ukázala faktorová analýza, ktorá sa pokúsila o definovanie dimenzií sociálnej štruktúry mesta. V ďalšom vývoji sa analýza sociálnych areálov rozvíjala v rámci tzv. faktorovej ekológie.

METODOLOGICKÝ RÁMEC VÝSKUMU

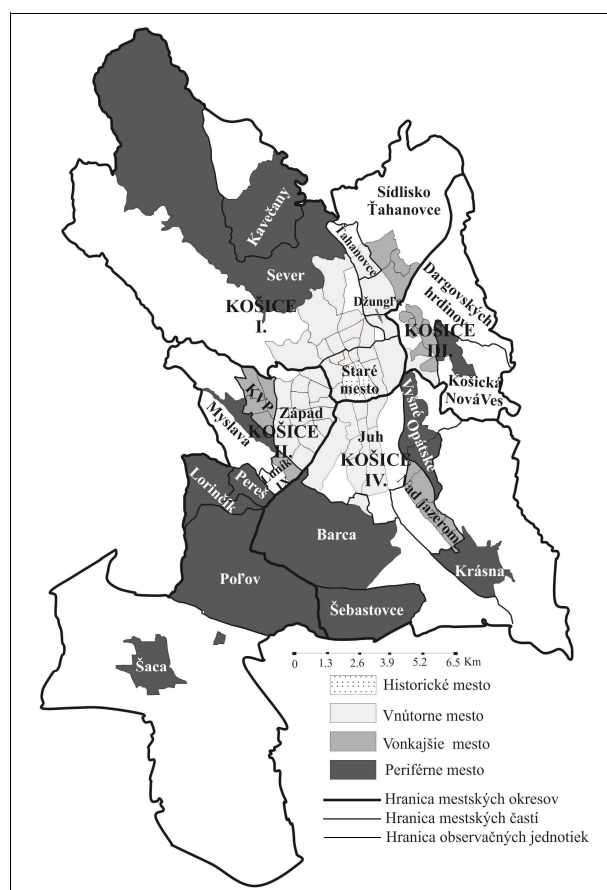
Podľa Piora (1982) a Bezáka (1987) sa začala faktorová ekológia rozvíjať na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia. Faktorová ekológia, ako multivariačný model diferenciacie sociálnych areálov, je podľa Cartera (1995) už dnes menej preferovaná. Faktorové ekológie podľa Sýkoru (2001a) a Knoxa a Pincha (2006) zdôrazňujú problém neúplnosti vstupujúcich databáz zostavených z obmedzeného počtu premenných, resp. z nedostupnosti dát (napr. príjem domácností), a taktiež problém nedokonalosti priestorového členenia mesta. Termín prvýkrát použil americký sociológ Sweetser (1965), aj keď v podobnom kontexte faktorovú analýzu použili aj napr. Bell (1955) a Gittus (1964). Interpretácia názvu zvyčajne odôvodňuje, že adjektívum *faktorová* vyjadruje vzťah k metóde výskumu, zatiaľ čo substantívum *ekológia* odráža skutočnosť, že objektom skúmania sociálno-demografickej diferenciacie nie sú individuálne

osoby, ale priestorovo (areálovo) vymedzené skupiny ľudí. Faktorová ekológia nemá vlastnú teoretickú bázu, ale na rozdiel od analýzy sociálnych areálov sa opiera o štatistickú identifikáciu faktorov sociálno-demografickej diferenciácie. Faktorovú ekológiu možno stručne charakterizovať ako špecifický metodologický prístup, ktorý spočíva v aplikácii komplexných analytických metód viacrozmernej štatistiky. Základom je zostavenie veľkého súboru premenných, ktoré sú ďalej redukované na najmenší počet dimenzií, ktoré označujeme ako faktory identifikujúce sociálno-ekonomický, demografický, etnický a obytný charakter priestorových jednotiek vymedzených na území skúmaných miest. Dôležitý je výber čo možno najväčšieho množstva premenných z oblasti sociálnej štruktúry obyvateľstva, z ktorých je možné pomocou faktorovej analýzy vytvoriť základné nekorelačné sociálne dimenzie (Carter 1995). Bezák (1993) uvádza, že základom faktorovej ekológie je predpoklad, že obytné územia každého mesta sa vyznačujú určitou sociálno-demografickou štruktúrou, ktorá je však nedostupná bezprostrednému pozorovaniu a jej podstatné znaky sa môžu prejaviť iba prostredníctvom vzájomných súvislostí medzi pozorovanými premennými. Faktorová ekológia bola často kritizovaná za svoj výhradne deskriptívny charakter. Z iného hľadiska však poskytuje analýzu výsledku priestorového správania rôznych sociálnych a demografických skupín, alebo slúži na vytvorenie komplexného obrazu priestorovej diferenciácie mesta prostredníctvom dimenzií sociálneho a fyzického priestoru.

Skúmanie sociálno-demografickej štruktúry vo svetle faktorovej ekológie bolo v predloženej štúdii realizované prostredníctvom 25 ukazovateľov. Zloženie vybraných premenných pozostávalo z oblasti demografickej, sociálnej, ekonomickej a z oblasti pomerov bývania a vybavenosti domácností. Vývoj sociálnych dimenzií bol sprostredkovaný premennými z cenzu rokov 1991 a 2001. Pri výskume sociálno-demografickej diferenciácie boli za základné observačné jednotky zvolené urbanistické obvody, ktoré sú podľa Bezáka (1987) z hľadiska dostupnosti databázy a stupňa diferencovanosti použiteľné napriek nesplneniu jedného z najdôležitejších predpokladov faktorovej ekológie – postulátu vnútornej homogenity priestorovej jednotky. Transformáciou urbanistických obvodov pre faktorovú ekológiu bola vytvorená výskumná sieť 76 observačných jednotiek (obr. 1). Vzhľadom na skúmané časové horizonty neboli vstupné databázy zhodné z dôvodu relevantnosti sociálneho statusu obyvateľstva. Kým premenná vlastníctva chaty či automobilu determinuje sociálny status v roku 1991, v následnom sčítaní v roku 2001 nie sú premenné relevantné, keďže v meste nastal podľa výsledkov sčítania pokles automobilov (čo neodráža skutočnosť) a chatu vlastnili predovšetkým jednočlenné domácnosti – diferenciácia je z opačného konca hodnotenia sociálneho statusu. Na druhej strane, v roku 2001 nemožno upustiť od premenných, ako vybavenosť domácností internetom alebo nezamestnanosť, keďže sú to opäť značne podstatné premenné determinujúce sociálne postavenie obyvateľstva. To isté platí aj pre premennú novej rezidenčnej zástavby v rokoch 1991-2001 poukazujúcu na suburbanizačné tendencie sociálne silnejšieho obyvateľstva v periférnom regióne mesta. Na skorigovanie vhodnosti použitia vstupnej databázy bol použitý KMO index (Kaiser-Meyer-Olkinov index), ktorý v oboch prípadoch vyhodnotil databázy za vyhovujúce s indexom 0,7. Na odhad nerotovaného modelu faktorovej analýzy bola zvolená metóda faktorovania hlavných osí, ktorá extrahuje faktory z pôvodnej korelačnej matice druhou mocninou viacnásob-

sobných korelačných koeficientov umiestnených na diagonále z počiatočných odhadov komunalít. Metódou faktorovania hlavných osí bol získaný odhad faktorovej matice, z ktorej bolo extrahovaných päť faktorov (tab. 1), spoločne vysvetľujúcich až 78,4 % celkovej variability súboru premenných v roku 1991 a 76,2 % v roku 2001. Na interpretáciu faktorov boli vybraté premenné s hodnotou rotovaných faktorových záťaží vyšších ako 0,5, resp. nižších ako $-0,5$.

Na základe teoreticko-metodologických predpokladov a možnosti komparácie sociálno-demografických štruktúr mesta Košice možno očakávať, že vnútorná diferenciácia mestského územia z hľadiska sociálneho či sociálno-ekonomického statusu by mala byť výraznejšia v porovnaní s predchádzajúcim socialistickým obdobím. Diferenciácia mestského územia z hľadiska rodinného statusu, resp. štádia životného cyklu by mala byť naďalej výrazná vzhľadom na skúmané obdobia a možno očakávať aj väčšiu diferenciáciu mestského územia z hľadiska etnického statusu sprevádzaného procesom segregácie, resp. separácie.

Obr. 1. Observačné jednotky sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry

Tab. 1. Spoločné faktory a ich podiel na vysvetlení rozptylu súboru premenných

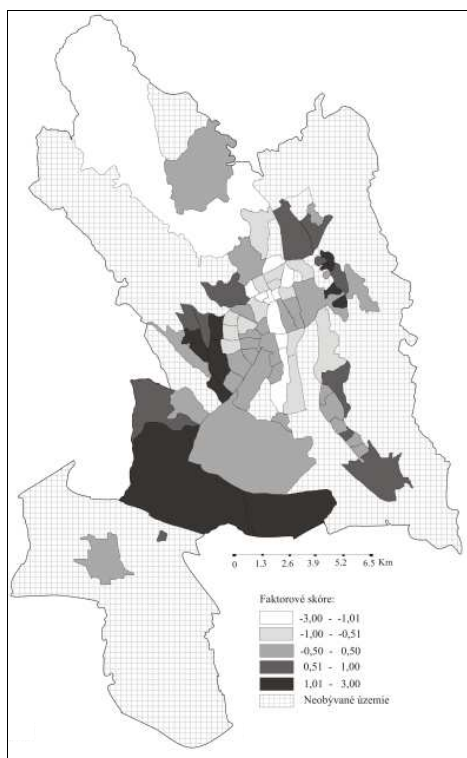
1991				2001			
Faktor	Súčet štvorcov faktorových záťaží	Podiel na spoločnom rozptyle %		Faktor	Súčet štvorcov faktorových záťaží	Podiel na spoločnom rozptyle %	
		individuálne	kumulatívne			individuálne	kumulatívne
1	6,6	21,6	21,6	1	5,8	23,1	23,1
2	5,6	21,0	42,7	2	4,2	17,1	40,2
3	3,5	14,7	57,4	3	4,1	16,4	56,6
4	3,0	11,3	68,7	4	2,8	11,1	67,7
5	0,9	9,7	78,4	5	2,1	8,5	76,2

SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ DIMENZIE V ROKU 1991

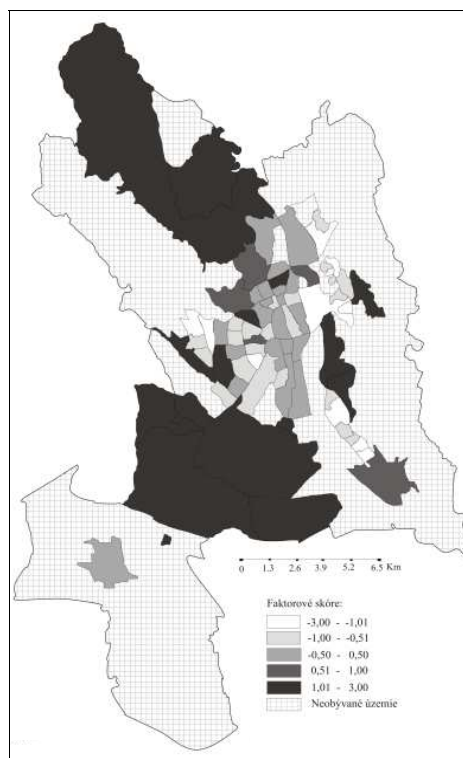
Prvá analýza sociálno-demografickej diferenciácie mesta Košice predstavuje urbánnu štruktúru v prelomovom období Slovenska medzi úpadkom socializmu a nástupom postsocializmu, v ktorom sa transformačné procesy rozbíhali. Napriek spomínanému, sčítanie obyvateľstva z roku 1991 nepochybne ešte odráža črty socialistickej spoločnosti. Košice mali v uvedenom roku podobnú sociálno-demografickú štruktúru ako mestá v iných krajinách strednej a východnej Európy. Hlavným cieľom sociálnej politiky v socialistických mestách bola sociálna rovnosť spoločnosti bez triednych rozdielov, aj keď v mnohých publikovaných štúdiách bola preukázaná existencia priestorovej diferenciácie podľa sociálno-ekonomických kritérií, ktoré boli buď kapitalistickým dedičstvom alebo boli príznačné pre socialistický systém vytvárania urbánnej spoločnosti (napr. Bezák 1987, Vystoupil a Węclawowicz 1987, Węclawowicz 1988, Matlovič 1998, Musil 2001 a Sýkora 2001b). Sociálna nerovnosť je však menšia v komparácii s kapitalistickou štruktúrou spoločnosti.

Po aplikácii faktorovej analýzy bolo identifikovaných päť základných dimenzií sociálno-demografickej štruktúry (tab. 1), v ktorých vidieť zachované princípy sociálno-priestorovej organizácie urbánnej spoločnosti. Najrelevantnejšie sú v skúmanej štruktúre prvé dve dimenzie odzrkadľujúce rodinný status a status rezidenčnej zástavby (obr. 2 a 3). Dominantnosť rodinného správania obyvateľstva s jeho výraznou priestorovou diferenciáciou má črty koncentrického modelu usporiadania rezidenčných areálov. Je obzvlášť charakteristická pre socialistické mestá, ktoré v tomto období zaznamenávali výrazný sídelný rozmach. Vysoké faktorové záťaže dosiahli premenné poukazujúce na veľkosť domácností, počet osôb pripadajúcich na byt, podiel detí vo veku do 14 rokov a veľkosť bytu. Kladné hodnoty záťaží upozorňujú na pozitívny vzťah k faktoru, ktorý má vzhľadom na premenné rodinný charakter. Na opačnej strane, vysoké hodnoty záporných faktorových záťaží, t. j. jednočlenné domácnosti, staré obyvateľstvo, feminita a slobodné obyvateľstvo, dokumentujú opačný prejav rodinného správania obyvateľov. Dimenzia rodinného správania obyvateľstva bola popri sociálno-ekonomickej dimenzii oveľa významnejšia, čo sa potvrdilo aj v štruktúre mesta Košice. Druhá dimenzia diferencuje areály podľa typu rezidenčnej zástavby, ktorá potvrdzuje vzájomnú spätosť s morfo-

logickou štruktúrou. Periférna zóna mesta, pozostávajúca z areálov bývalých vidieckych obcí pričlenených k mestu počas 60. a 70. rokov 20. storočia, je charakteristická zástavbou rodinných domov. Dimenzia je vzájomne nezávislá od rodinného statusu a predstavuje relatívne staršiu individuálnu bytovú výstavbu spätú so starším obyvateľstvom s viac ako dvomi domácnosťami pripadajúcimi na bytovú jednotku. Rodinné správanie obyvateľstva so statusom bývania predstavovali v roku 1991 v sociálno-demografickej štruktúre mesta najvýznamnejšie prvky diferenciácie rezidenčných areálov.

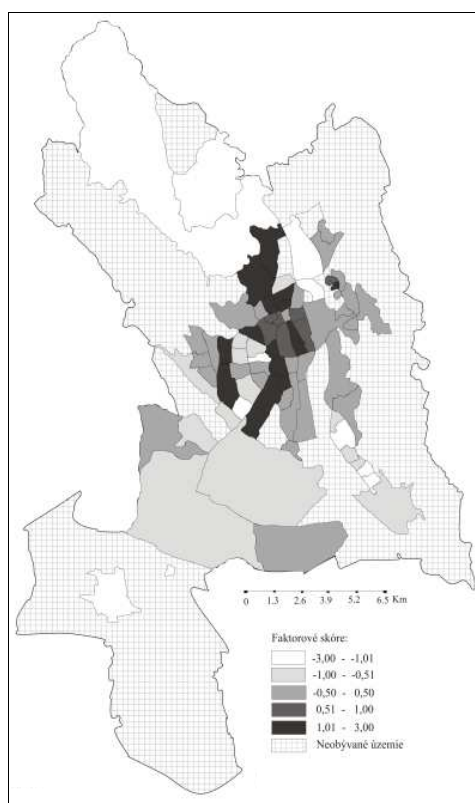
Obr. 2. Faktor 1 – rodinný status (1991)

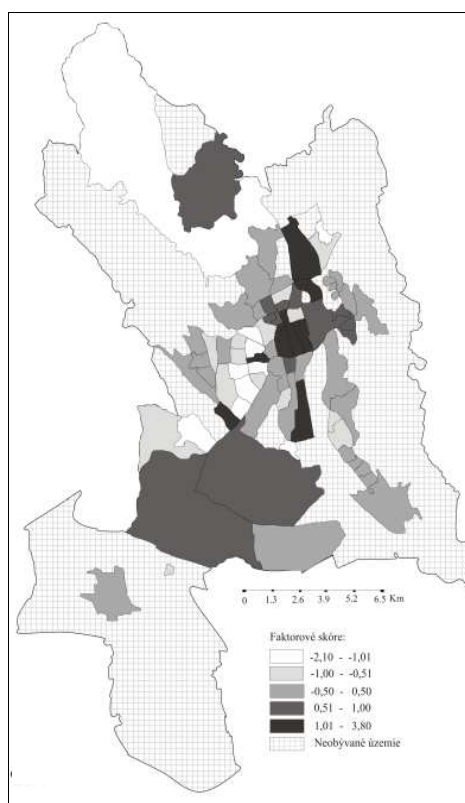
Obr. 3. Faktor 2 – status rezidenčnej zástavby (1991)

K objasneniu sociálnej štruktúry prispela aj tretia dimenzia – sociálno-profesijná (obr. 4). Dimenzia je charakteristická vysokými hodnotami faktorových záťaží premenných podielu vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva, zamestnanosti v terciárnom sektore, vlastníctva automobilu, chaty a obytnej plochy na jedného obyvateľa. Nepriaznivý, ale významný vzťah majú ukazovatele zamestnanosti v sekundárnom sektore hospodárstva a podielu obyvateľstva so základným vzdelaním. V porovnaní so socialistickými mestami susedných krajín sa umiestňuje zvyčajne hneď za rodinným statusom. Sociálna diferenciácia obyvateľstva viedla v socialistických krajinách k homogénnosti, aj v tomto prípade nachádzame existenciu sociálnej segregácie, avšak len v malej miere. Narušenie

homogénnosti ovplyvnila v mnohých prípadoch bytová politika prerozdeľujúca bytové jednotky, taktiež vzrastajúce rozdiely v príjmoch obyvateľstva, ale ako tvrdí Musil (2001), i vznik socialistického zmiešaného systému bývania so silnými trhovými prvkami (aj keď išlo len o čierny trh). Na jednej strane boli starší občania, nízkopříjmové domácnosti a Rómovia sústredovaní v chátrajúcich centrách mesta a v mnohých starých obytných štvrtiach, na druhej strane novovybudované sídliská (najmä v bývalom Československu a NDR) predstavovali pomerne vysoký stupeň sociálnej rôznorodosti. Nová diferenciácia začala vznikať v starých a nových štvrtiach rodinných domov. V prípade mesta Košice sledujeme nepriamu závislosť medzi sociálne silnejším obyvateľstvom a stúpajúcou vzdialenosťou od centra mesta. Napriek prítomnosti rómskeho etnika v centrálnych častiach mesta patrilo obyvateľstvo starého mesta k vyšším sociálnym vrstvám, čo možno vysvetliť ako prežitok z predsocialistického obdobia. Uvedené obyvateľstvo nachádzame čiastočne aj v územiach mesta postihnutých tzv. socialistickou riadenou suburbanizáciou – v radovej výstavbe rodinných domov, resp. v častiach so staršími rodinnými domami postavenými v predsocialistickom období, ale aj na nových socialistických sídliskách.

Obr. 4. Faktor 3 – sociálno-profesionálny status (1991)

Obr. 5. Faktor 4 – status zamestnanosti a etnicity (1991)

Posledné dimenzie dopĺňajú svojím charakterom obraz sociálno-demografickej štruktúry socialistického mesta. Ide o status zamestnanosti a etnicity (obr. 5) a predreprodukčný status (obr. 6). Štvrtá dimenzia pozitívne koreluje s podielom rómskeho obyvateľstva, s obyvateľstvom so základným vzdelaním, so staršími bytovými jednotkami a negatívne so zamestnanosťou, vlastníctvom motorových vozidiel a zamestnanosťou v sekundárnom sektore. Vyššia koncentrácia rómskeho obyvateľstva je známa v Košiciach už z čias stredoveku. Rómske obyvateľstvo žilo v 60.-70. rokoch 20. storočia v biednych obydliach situovaných na vonkajšom okraji vtedajšieho intravilánu mesta. Likvidáciou rómskych obydlií a presunom obyvateľstva do vznikajúceho areálu Luníka IX sa vytvorila územná jednotka špecifická vysokou koncentráciou rómskeho obyvateľstva. Rómske obyvateľstvo bolo čiastočne rozptýlené aj medzi ostatné obyvateľstvo a v centre mesta osídľovalo opustené bytové domy. Najväčšia koncentrácia je na známom košickom Luníku IX a v ďalších menších jadrách vo vnútornej zóne mesta. Uvedeným procesom vznikli v meste jadrá s vysokým podielom obyvateľstva rómskej národnosti s nízkym vzdelaním a vysokou plodnosťou žien, bývajúcего najmä v starších bytových jednotkách. Posledná dimenzia má význam z hľadiska pokročilej fázy životného cyklu, kde rodiny majú už odrastené slobodné „deti“. Žijú v spoločnej domácnosti s rodičmi, na čo poukazujú aj faktorové záťaže slobodného obyvateľstva, indexu plodnosti a bytových jednotiek 70. a 80. rokov. Diferenciácia nesie prvky jadrového usporiadania v starších sídliskách mesta.

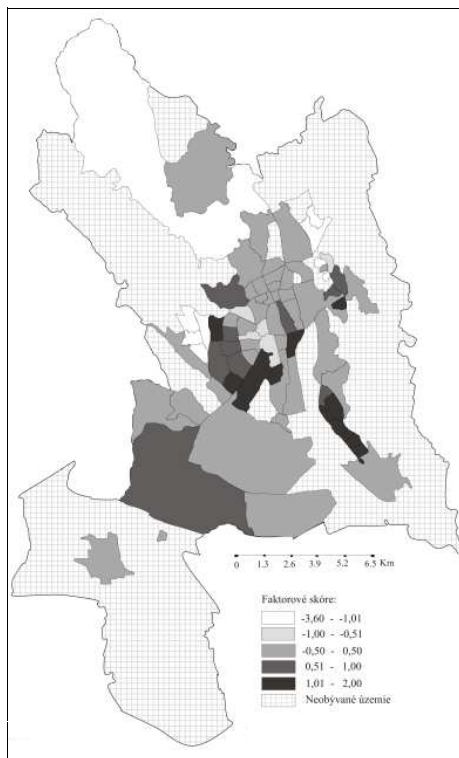
Tab. 2. Faktorové záťaže rotovaného riešenia faktorovej analýzy – rok 1991

Faktor 1 Demografický status 26,1 %	Faktor 2 Status rezidenčnej zástavby 21,0 %	Faktor 3 Sociálno-profesionálny status 14,7 %	Faktor 4 Status zamestnanosti a etnicity 11,3 %	Faktor 5 Predreprodukčný status 9,7 %
+ veľkosť domácnosti	+ byty v rodinných domoch	+ vysokoškolské vzdelanie	+ rómske obyv.	+ slobodné obyv.
+ počet osôb v byte	+ byty s viacerými domácnosťami	+ ekonomický aktívni v službách	+ základné vzdelanie	+ byty 1970-1980
+ veľkosť bytu	+ religiozita osôb	+ obytná plocha na osobu	+ byty -1945	
+ byty 1981-1990	+ obytná plocha na osobu	+ byty s autom		
- feminita	+ veľkosť bytu	+ byty s chatou		
- slobodné obyv.	+ staré obyvateľstvo		- ekonomický aktívni v priemysle	- deti
- staré obyv.		- základné vzdelanie		- byty 1981-1990
- jednočlenné domácnosti	- deti	- ekonomicky aktívni v priemysle	- byty s autom	- plodnosť žien
	- podiel obyvateľstva		- ekonomicky aktívni	

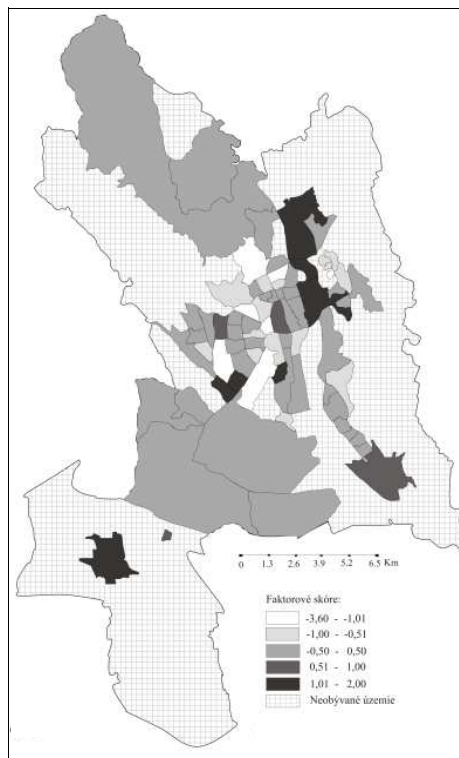
Poznámka: Faktorové záťaže (+) $\geq 0,5$ a (-) $\leq -0,5$

SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÉ DIMENZIE V ROKU 2001

Druhá analýza skúma sociálnu diferenciáciu mesta v období postsocialistickej transformácie, ktorá vedie k formovaniu mesta podľa kapitalistického vzoru. Ako uvádza Sýkora (2001b), sociálny status obyvateľstva narastá v západoeurópskych mestách smerom do centra mesta od periferie a opačný trend sociálnej stratifikácie je v severoamerických mestách. V konečnom dôsledku sociálna diferenciácia obyvateľstva mesta opúšťa formu socialistickej rovnosti (homogenosti).

Obr. 6. Faktor 5 – predreprodukčný status (1991)

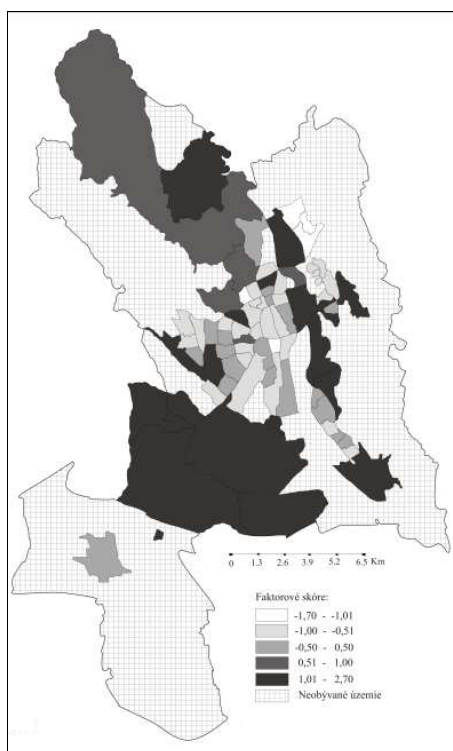

Obr. 7. Faktor 1 – reprodukčno-etnický status (2001)

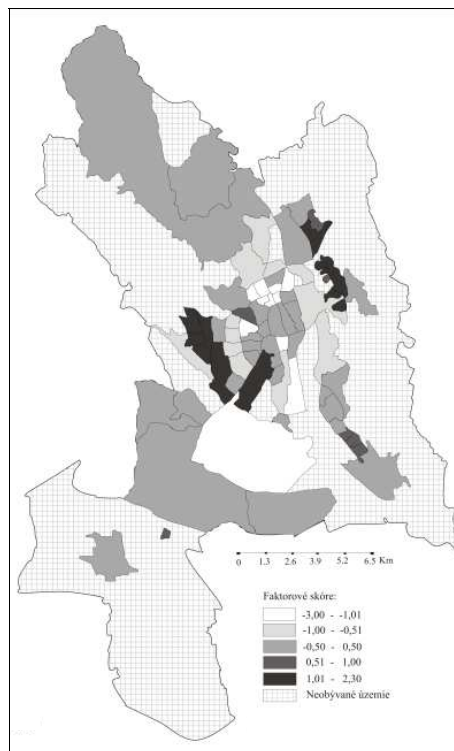
Faktorová analýza prostredníctvom dát z cenzu v roku 2001 odhalila z pohľadu sociálno-demografickej diferenciácie taktiež päť dimenzií. Najvýznamnejšie postavenie v skúmanej štruktúre majú v tomto prípade prvé tri dimenzie (tab. 1). Dimenzia, nazvaná reprodukčno-etnická, nesie prvky rodinného správania obyvateľstva v silnej korelácii s rómskym etnikom (obr. 7). Zistená skutočnosť poukazuje na silnú spätosť sociálnej diferenciácie obyvateľstva s koncentráciou rómskeho obyvateľstva. Heterogenita v rozmiestnení tohto etnika spojená s jeho vysokými reprodukčnými schopnosťami v niekoľkých obytných areáloch mesta spôsobila, že je vnímané ako obyvateľstvo s najnižším sociálnym statusom, ktoré má značné problémy s vysokou nezamestnanosťou, nízkou vzdelanosťou a vysokým podielom detí. Rómska problematika je v sociálno-demografickej diferenciácii mesta relevantná. Vyššie reprodukčné vlastnosti sú typické aj pre vývojovo najmladšie observačné jednotky (sídliisko Ťahanovce – Skalky).

Dimenzia nesúca charakter rezidenčnej zástavby mesta podľa obr. 8 opäť odráža úzku spätosť s morfológiou mesta. Tretia dimenzia predstavuje dôležitý faktor determinujúci sociálnu diferenciáciu z pohľadu určitého štádia životného cyklu rodín (obr. 9), ktorá zodpovedá rodinnému statusu. Dimenzia bola interpretovaná na základe dôležitosti veku zástavby 70. a 80. rokov, veľkosti domác-

ností, slobodného obyvateľstva, podielu ekonomického obyvateľstva, počtu osôb v byte, osôb v dôchodkovom veku, jednočlenných domácností a feminity. Ide o dimenziu saturovanú prevažne demografickými premennými a charakteristikami poukazujúcimi na pomery bývania. Táto dimenzia bola extrahovaná v rôznej miere aj v urbánnych ekológiách západoeurópskych a severoamerických miest. Avšak vo väčšine prípadov bolo jej postavenie v sociálnej štruktúre mesta výraznejšie. V priestorovej diferenciacii obytných areálov má najväčšiu spätosť s viacjadrovým modelom reprodukčno-etnický status a status rezidenčnej zástavby má črty koncentrického usporiadania.

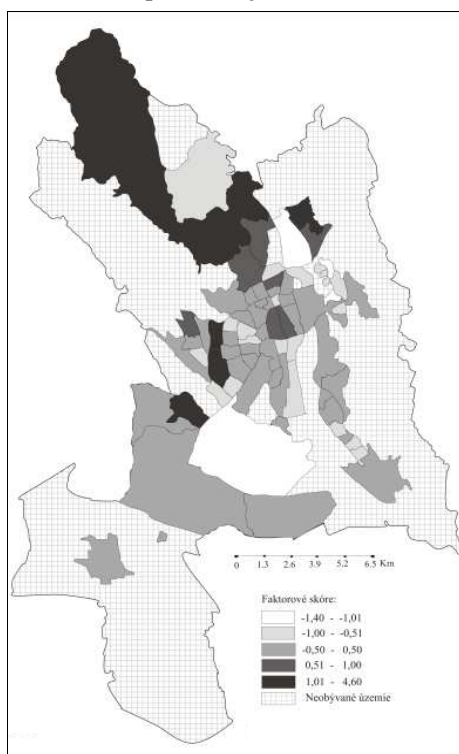
Obr. 8. Faktor 2 – status rezidenčnej zástavby (2001)

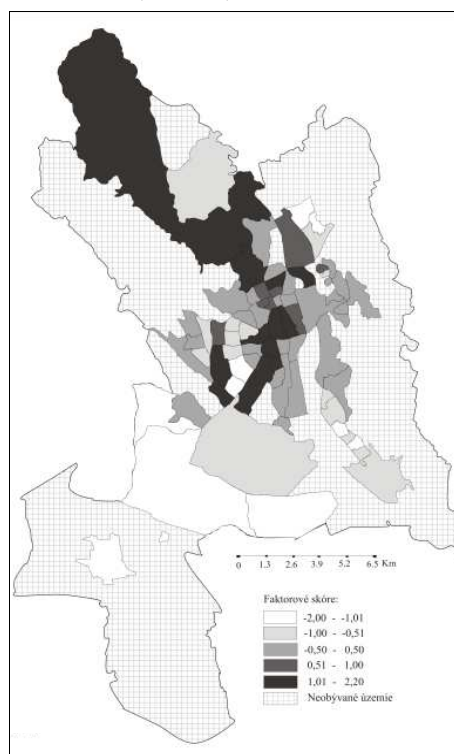
Obr. 9. Faktor 3 – status štádia životného cyklu (2001)

Aj keď má priestorová diferenciacia štádia životného cyklu nízku koreláciu s rastúcou vzdialenosťou od stredu mesta, najväčšiu intenzitu pozorujeme v okrajových častiach mesta, kde sa realizovala socialistická výstavba od konca 60. rokov 20. storočia. V sociálnej stratifikácii obyvateľstva možno pozorovať aj pôsobenie procesu suburbanizácie v podobe štvrtej dimenzie, ktorú vygenerovala faktorová analýza na základe črt prepojených s najnovšou obytnou zástavbou mesta. Na expanzii rezidenčných plôch sa podieľalo obyvateľstvo vyšších sociálnych vrstiev. Nová rezidenčná výstavba sa dotýka predovšetkým individuálnej bytovej výstavby (IBV) a z hľadiska dostavby sídliska Ťahanovce, nesúceho charakter predchádzajúceho obdobia, okrajovo aj hromadnej bytovej výstavby (HBV). Areály novej zástavby sú podľa obr. 10 lokalizované v peri-

férnej časti predovšetkým na styku vnútorného a vonkajšieho mesta v severnej a západnej časti. Piata dimenzia s najmenším podielom variability vstupujúcich premenných poukazuje na diferenciaciu obyvateľstva z hľadiska sociálno-ekonomickej participácie produktívnej urbánnej spoločnosti. Na jednej strane ide o ekonomicky aktívne obyvateľstvo so sociálne vyšším statusom s účasťou na procesoch suburbanizácie a gentrifikácie, a na druhej strane sú to skupiny obyvateľstva sociálne najnižších vrstiev majúce značné problémy so zamestnanosťou. Uvedené obyvateľstvo sídli zväčša v staršej bytovej zástavbe, ktorá je druhou skupinou obyvateľstva značne zdevastovaná (obr. 11).

Obr. 10. Faktor 4 – status novej zástavby (2001)

Obr. 11. Faktor 5 – status sociálno-ekonomickej participácie (2001)

KONVERGENTNÉ A DIVERGENTNÉ TENDENCIE VÝVOJA SOCIÁLNO-DEMOGRAFICKÝCH DIMENZIÍ POSTSOCIALISTICKÉHO MESTA

Urbánny ekologický výskum, ktorý je založený na dvoch faktorových ekológiách, je len prvým krokom k objasneniu, resp. pochopeniu sociálno-demografickej štruktúry. Nasledujúci postup je založený na diachronickej komparácii urbánnych štruktúr. Východiskom nie je porovnanie, resp. prirovnanie jednotlivých priestorových jednotiek a premenných dvoch po sebe idúcich období, ale rozhodujúce sú výsledky dvoch faktorových analýz, ktoré nám charakterizujú rezidenčnú štruktúru mesta Košice v rokoch 1991 a 2001. Tento zámer

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

11. _____

12. _____

13. _____

14. _____

15. _____

16. _____

17. _____

18. _____

19. _____

20. _____

21. _____

22. _____

23. _____

24. _____

25. _____

26. _____

27. _____

28. _____

29. _____

30. _____

31. _____

32. _____

33. _____

34. _____

35. _____

36. _____

37. _____

38. _____

39. _____

40. _____

41. _____

42. _____

43. _____

44. _____

45. _____

46. _____

47. _____

48. _____

49. _____

50. _____

51. _____

52. _____

53. _____

54. _____

55. _____

56. _____

57. _____

58. _____

59. _____

60. _____

61. _____

62. _____

63. _____

64. _____

65. _____

66. _____

67. _____

68. _____

69. _____

70. _____

71. _____

72. _____

73. _____

74. _____

75. _____

76. _____

77. _____

78. _____

79. _____

80. _____

81. _____

82. _____

83. _____

84. _____

85. _____

86. _____

87. _____

88. _____

89. _____

90. _____

91. _____

92. _____

93. _____

94. _____

95. _____

96. _____

97. _____

98. _____

99. _____

100. _____

Faktor 1 Reprodukčno-etnický status 23,1 %	Faktor 2 Status rezidenčnej zástavby 17,1 %	Faktor 3 Status štádia životného cyklu 16,4 %	Faktor 4 Status novej zástavby 11,2 %	Faktor 5 Status sociálno- ekonomickej participácie 8,5 %
+ deti + rómske obyv. + základné vzdelanie + nezamestnaní + počet osôb v byte + veľkosť domácností	+ byty v RD + veľkosť bytu + byty s viacerými domácnosťami + religiozita + obytná plocha na osobu	+ veľkosť domácností + byty 1970-1990 + slobodné obyva- teľstvo + ekonomický aktívni + počet osôb v byte	+ byty s internetom + byty 1991-2001 + vysokoškolské vzdelanie + obytná plocha na osobu	+ byty 1945 + rómske obyv.
- vysokoškolské vzdelanie - ekonomicky aktívni v službách	- podiel obyvateľstva	- feminita - jednočlenné domá- cnosti - staré obyvateľstvo	- slobodné obyv.	- ekonomicky aktívni - ekonomicky aktívni v priemysle

Tab. 4. Závislosť dimenzií sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry Košíc v medzicenzovom období

2001 1991	Reprodukčno - etnický status	Status typu zástavby	Status štádia životného cyklu	Status novej zástavby	Status sociálno- ekonomickej participácie
Rodinný status	0,19	0,20	0,87	0,02	-0,17
Status typu zástavby	0,02	0,88	-0,19	0,27	0,15
Status sociálno- profesionálny	-0,48	-0,22	0,09	0,37	0,54
Status zamestnanosti a etnicity	0,56	-0,06	-0,09	-0,25	0,46
Predreprodukčný status	-0,20	0,03	-0,12	-0,22	-0,07

Z aspektu komparácie dvoch časových okamihov zotrvala dimenzia poukazujúca na charakter rezidenčnej zástavby, čím sa potvrdila aj silná spätosť skúmanej štruktúry s morfológickou intraurbánnou štruktúrou. Uzky vzťah bol zaznamenaný aj medzi nasledujúcimi faktormi: rodinný status z roku 1991 a status štádia životného cyklu z roku 2001. Faktory rodinného správania sú teda značne stabilné. Významný vzťah registrujeme aj medzi faktorom zamestnanosti a etnicity z roku 1991 a sociálno-ekonomickej participácie z roku 2001. Vysvetlenie je možné hľadať v interpretácii faktorov. V roku 1991 status zamestnanosti a etnicity indikuje vzťah k staršiemu bytovému fondu, ale aj nižšej zamestnanosti obyvateľstva v priemysle. Znaky sa stali spoločnými i v stave

sociálno-ekonomickej participácie. Status zamestnanosti a etnicity je nanajvýš spätý aj s reprodukčno-etnickým statusom extrahovaným v roku 2001, čo možno objasniť etnickými i reprodukčnými charakteristikami obyvateľstva. Predreprodukčná dimenzia z roku 1991 sa javí byť zreteľne nestabilná. Sociálno-profesionálny status z roku 1991 taktiež preukázal istý korelačný vzťah k statusu sociálno-ekonomickej participácie obyvateľstva a je nepriamo závislý od reprodukčno-etnického statusu. Na začiatku výskumu sa hypoteticky očakávala výraznejšia diferenciácia týkajúca sa sociálno-profesijného statusu obyvateľstva v roku 1991. Sociálna polarizácia obyvateľstva sa však v určitej miere indikuje z interpretácie dimenzie sociálno-ekonomickej participácie alebo novej zástavby, či z reprodukčno-etnickej dimenzie, na ktoré upozorňujú aj výsledky diachronickej komparácie.

Skúmanie vývojových tendencií urbánnej štruktúry prinieslo najväčšiu konvergenciu v sociálnej diferenciácii obyvateľstva podľa charakteru rezidenčnej zástavby, z čoho možno potvrdiť previazanosť parciálnych štruktúr. Procesy potvrdzujúce konvergentný vývoj preukázali diferenciáciu obyvateľstva z hľadiska rodinného a ekonomického statusu, aj keď sa miera vplyvu podstatne zmenila. Kým na začiatku 90. rokov 20. storočia je najvýraznejšia diferenciácia z hľadiska rodinného správania obyvateľstva, na začiatku nového tisícročia sa významne prejavuje v správaní predovšetkým rómskeho etnika. Uvedený faktor v sebe nesie isté prvky rodinného statusu, ale aj sociálnej diferenciácie, ktoré vysoko polarizujú obyvateľstvo mesta. Kým sociálny status pôsobil menej výrazne v urbánnej diferenciácii obyvateľstva, zvýraznenie vplyvu možno pozorovať takmer v každej dimenzii sociálno-demografickej diferenciácie. Uvedené konštatovanie naznačuje tendencie divergentného vývoja sociálno-demografickej intraurbánnej štruktúry. Diverzifikáciu prináša aj nová rezidenčná zástavba mesta, ktorá prispieva k sociálnej polarizácii či segregácii obyvateľstva.

Centrá miest socialistických krajín boli v značnej miere v čase centrálne riadeného hospodárstva „zabudnuté“, resp. neboli v rámci urbánneho rozvoja v centre pozornosti. Počas prebiehajúcej postsocialistickej transformácie sa pozornosť opätovne obracia na centrálné časti mesta, v dôsledku čoho dochádza k revitalizácii najstaršieho bytového fondu, emigrácii rómskeho obyvateľstva, ku komercializácii a tým aj k zmenšovaniu významu bytnej funkcie a následne k jej opakovanému návratu prostredníctvom gentrifikácie. Na pozitívny vývoj postsocialistickej transformácie starého mesta poukazuje aj výskum, podľa ktorého na začiatku 21. storočia nastáva výrazný pokles etnicity a zvýrazňuje sa sociálno-ekonomický aspekt obyvateľstva. Vo vnútornej zóne mesta naďalej dochádza k negatívnemu vývoju rodinného statusu pre pokročilé štádium životného cyklu. Výraznejší rodinný status si zachováva zopár jednotiek v západnej časti reprezentujúcich i sociálne silnejšie obyvateľstvo, v ktorých prebieha rozsiahlejšia výstavba či renovácia rodinných domov. Regresívny vývoj rómskeho obyvateľstva v centre mesta spôsobil znova mierne zvýšenie jeho podielu vo vnútornom regióne mesta. Pre vonkajšie mesto je typická zotrvačnosť v rodinnom správaní obyvateľstva. Región prejavuje konvergentné tendencie v rodinnom charaktere (hoci sa jednotlivé sídliská nachádzajú v rôznych štádiách životného cyklu) a statusu rezidenčnej zástavby. Periférny región preukázal najväčšiu stabilitu v rezidenčnej zástavbe rodinných domov. Periférne mesto, ktoré sa aktívne rozvíjalo, si zachovalo výrazný prí-

mestský charakter až do konca socialistického režimu. Obyvateľstvo malo nižší sociálny status. Počas postupnej postsocialistickej transformácie dochádza aj v tomto regióne k výrazným zmenám, i keď začiatkom 21. storočia už len ojedinele.

Skúmaný vývoj sociálno-demografických dimenzií jednoznačne smeroval k prehĺbeniu sociálnych rozdielov v intraurbánnom priestore prepojených s postupujúcimi postsocialistickými procesmi. Egalitárska spoločnosť preferovaná predošlým režimom, ktorá nebola nikdy v plnej miere sformovaná, je v súčasnosti už len minulosťou. Transformácia mesta podľa kapitalistického vzoru je v období postsocializmu pomerne častým javom. Na základe očakávaných hypotéz možno konštatovať, že v medzicenzovom období rokov 1991-2001 sa v porovnaní s predchádzajúcim socialistickým obdobím vnútorná diferenciácia obytných areálov z hľadiska sociálneho statusu zvýraznila a diferenciácia mestského územia z hľadiska rodinného statusu, resp. štádia životného cyklu rodiny zostáva naďalej podstatná. Vzhľadom na skúmané obdobie dochádza tiež k zvýrazneniu diferenciácie z hľadiska etnického statusu, sprevádzanej procesom segregácie.

ZÁVER

Sociálno-demografická intraurbánna štruktúra neustále podlieha zmenám vonkajšieho prostredia, čím je spomedzi ostatných parciálnych častí najmenej stála. Zároveň je vzájomne prepojená s inými dimenziami priestorovej intraurbánnej štruktúry. Nízka miera zotrvačnosti priestorových vzorov diferenciácie rezidenčných areálov je neustálou výzvou na bádanie. Výskum bol aplikovaný so zreteľom na sociálno-ekologický prístup, ktorý uprednostňuje ako hlavnú teoreticko-metodologickú koncepciu faktorovú ekológiu s využitím viacrozmerných štatistických metód. Napriek tomu, že sa v mnohých štúdiách tento prístup kritizuje, pri odhaľovaní základných dimenzií sociálno-demografickej intraurbánnej diferenciácie a temporálno-komparatívnej analýze mesta ho v odbornom svete najviac uprednostňujú. Sociálno-demografická štruktúra mesta má v oboch časových prierezoch črty rôzneho štádia životného cyklu, etnicity, typu rezidencie a sociálno-profesionálneho, resp. sociálno-ekonomického charakteru s rôznou významnosťou. Medzicenzové obdobie postsocialistickej transformácie v rokoch 1991 až 2001 výrazne ovplyvnilo dimenzionálne zloženie štruktúry mesta Košice. Dochádza k zvýrazneniu procesov segregácie obyvateľstva, ktoré prispievajú predovšetkým k sociálnej stratifikácii. Na jednej strane je to rómska populácia predstavujúca sociálne najnižšie vrstvy, na opačnej strane zasa obyvateľstvo zúčastňujúce sa na suburbanizačnom procese a bývajúcce vo vilových častiach.

Komparáciou s mestami postsocialistického regiónu sa zistili zotrvačnosti v zložení sociálno-demografickej štruktúry z pohľadu troch hlavných dimenzií, t. j. rodinného a sociálno-profesionálneho statusu a typu bývania, avšak s rôznou významnosťou v skúmaných obdobiach. Postsocialistická transformácia pôsobila predovšetkým procesmi suburbanizácie a gentrifikácie, ktoré sa na začiatku 21. storočia odzrkadlili aj v sociálno-demografických štruktúrach miest. Z transformačných procesov v Košiciach sa však najvýraznejšie prejavila etnická segregácia, ktorá postupne naberať podobu getoizácie, kde stojí rómske

obyvateľstvo na okraji spoločnosti. Výskum postsocialistického obdobia transformácie dokázal zvýraznenie diferenciácie obyvateľstva z hľadiska sociálneho statusu, relevantnosť diferenciácie obyvateľstva v sociálno-demografickej intra-urbánnej štruktúre z hľadiska rodinného statusu, resp. štádia životného cyklu a vzhľadom na skúmané obdobie aj zvýraznenie dimenzií determinujúcich obyvateľstvo z hľadiska etnicity.

Košice od roku 2001 úspešne prekonali mnohé transformačné ťažkosti, predovšetkým v oblasti hospodárstva mesta. Uvedené pozitívne prínosy postsocialistickej transformácie budeme môcť ďalej skúmať pomocou faktorovej ekológie s využitím údajov získaných pri sčítaní obyvateľstva v roku 2011, ktoré je hlavným zdrojom potrebných informácií v najmenších priestorových jednotkách mesta.

Príspevok je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/1247/12.

LITERATÚRA

- ANDERSSON, H. (1983). Urban structural dynamics in the city of Turku, Finland. *Fennia*, 161, 145-262.
- ANDRÁŠKO, I. (2006). Sociálno-demografická dimenzia kvality života v Bratislave (vo svetle multivariačnej analýzy). *Folia geographica*, 45(10), 10-17.
- BELL, W. (1955). Economic, family and ethnic status: an empirical test. *American Sociological Review*, 20, 45-52.
- BEZÁK, A. (1987). Sociálno-priestorová štruktúra Bratislavy v kontexte faktorovej ekológie. *Geografický časopis*, 39, 272-292.
- BEZÁK, A. (1993). Prístupy k analýze vnútornej štruktúry miest: prehľad a zhodnotenie. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica*, 32, 287-298.
- BEZÁK, A. (1988). Regionálne typy sociálno-priestorovej štruktúry Bratislavy. *Geografický časopis*, 40, 311-328.
- CARTER, H. (1995). Social areas of the city and social characteristics of residential areas. In Carter, H., ed. *The study of urban geography*. London (Arnold), pp. 221-233.
- DANGSCHAT, J., BLASIUS, J. (1987). Social and spatial disparities in Warsaw in 1978: an application of correspondence analysis to a 'socialist' city. *Urban Studies*, 24, 173-191.
- EGEDY, T. (2003). Present socio-structural changes in Hungarian housing estates. *Geografický časopis*, 55, 193-207.
- FASSMAN, H., HATZ, G. (2006). Socio-spatial structures and their dynamics in Vienna and in Vienna metropolitan region. *Die Erde*, 137, 105-134.
- GAJDOŠ, P. (2002). *Človek, spoločnosť, prostredie – priestorová sociológia*. Bratislava (Sociologický ústav SAV).
- GITTUS, E. (1964). The structure of urban areas. *Town Planning Review*, 35, 5-20.
- JANSON, C. G. (1980). Factorial social ecology: an attempt at summary and evaluation. *Annual Review of Sociology*, 6, 433-456.
- KELLNEROVÁ, H., TOUŠEK, V. (1997). Brno from the viewpoint of factor ecology. *Moravian Geographical Reports*, 1(5), 45-50.
- KNOX, P., PINCH, P. (2006). Studies of factorial ecology. In Knox, P., Pinch, P., eds. *Urban social geography. An Introduction*. Pearson (Prentice Hall), pp. 78-82.
- MATLOVIČ, R. (1996). Sociálno-ekologická orientácia geografického bádania intraurbánnych štruktúr a jej slovenské reflexie. *Geografický časopis*, 48, 271-284.
- MATLOVIČ, R. (1998). Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov. *Geografické práce*, VIII., 1. Prešov (FHPV PU).

- MEYER, A., M. (2003). *Urban densities and socio-residential organisation example of the urban area of Hamburg (Germany)*. *Cybergeo : European Journal of Geography*, article 244. [Online]. Dostupné na: <http://www.cybergeo.eu/index5826.html> [cit: 15-10-2008].
- MULÍČEK, O., SEIDENGLANZ, D., VOTRUBA, P. (2004). *Aktuální demografické procesy ve městě Brně a jejich prostorová diferenciace – faktorová ekologie města Brna* (manuscript). Brno (Výzkumné centrum regionálního rozvoje).
- MURDIE, R. A. (1971). The social geography of the city: theoretical and empirical background. In Bourne, L. S., ed. *Internal structure of the city*. New York (Oxford University Press), pp. 279-290.
- MUSIL, J. (1991). Nové vymezení sociální ekologie. *Sociologický časopis*, 27, 69-89.
- MUSIL, J. (2001). Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů. *Sociologický časopis*, 37, 275-296.
- ONDOŠ, S., KOREC, P. (2006). Súčasná dimenzie sociálno-demografickej priestorovej štruktúry Bratislavy. *Sociológia*, 38, 49-82.
- PACIONE, M. (1987). Socio-spatial development of the South Italian City: the case of Naples. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 12, 433-450.
- PACIONE, M. (1995). The geography of multiple deprivation in the Clydeside Conurbation. *Tijdschrift voor Economische en Social Geografie*, 85, 407-425.
- PACIONE, M. (1998). The social geography of Rome. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 89, 359-370.
- PIORO, Z. (1982). Główne nurty ekologii społecznej. In Pioro, Z., ed. *Przestrzeń i społeczność. Z badań ekologii społecznej*. Warszawa (Książka i Wiedza), pp. 7-51.
- PRELOGOVIC, V. (2009). Primjena faktorske analize u istraživanju socio-prostorne strukture grada: primjer Zagreba. *Hrvatski Geografski Glasnik*, 71, 67-85.
- REBERNIK, D. (2002). Socialnogeografska zgradba in preobrazba Ljubljane. In Pak, M., ed. *Geografija Ljubljane*. Ljubljana (Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani), pp. 85-116.
- RUOPPILA, S. (2004). Processes of residential differentiation in socialist cities. Literature review on the cases of Budapest, Prague, Tallinn and Warsaw. *European Journal of Spatial Development. Refereed Articles*, 9. [Online]. Dostupné na: <http://www.nordregio.se/EJSD> [cit: 25-11-2004].
- SÝKORA, L., KAMENICKÝ, J., FLAUPTMANN, P. (2000). Changes in the spatial structure of Prague and Brno in 1990s. *Acta Universitatis Carolinae*, 35, 61-76.
- SÝKORA, L. (2001a). Klasifikace změn v prostorové struktuře postkomunistických měst. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis* 35, *Folia Geographica*, 4, 194-205.
- SÝKORA, L. (2001b). Post-communist city. In Jazdzewska, I., ed. *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Łódź (Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe), pp. 41-45.
- SWEETSER, F. L. (1965). Factorial ecology: Helsinki 1960. *Demography*, 2, 372-385.
- VIAUD, G. B. (1995). *Toward a gender-sensitive interpretation of urban residential areas: empirical analysis of Montreal and Saskatoon*. Saskatoon (College of Graduate Studies and Research, University of Saskatchewan).
- VYSTOUPIL, J., WEĆŁAWOWICZ, G. (1987). Vnitřní struktura Katovic a Ostravy. Srovnávací studie z faktorové ekologie. *Sborník Československé geografické společnosti*, 92, 1-18.
- WALKS, R. A. (2001). The social ecology of the post-Fordist/global city? Economic restructuring and socio-spatial polarisation in the Toronto urban region. *Urban Studies*, 38, 351-365.

- WĘCŁAWOWICZ, G. (1988). *Struktury społeczno-przestrzenne w miastach Polski*. Prace Habilitacyjne, IGiPZ PAN. Wrocław (Ossolineum).
- WĘCŁAWOWICZ, G. (1998). Social polarisation in postsocialist cities: Budapest, Prague, Warsaw. In Enyedi, G., ed. *Social change and urban restructuring in Central Europe*. Budapest (Akadémia Kiadó), pp. 55-66.

Janetta Nestorová Dická

SOCIO-DEMOGRAPHIC DIMENSIONS OF THE POSTSOCIALIST CITY

The external environment of socio-demographic intra-urban structures always changes. It is the least stable part of the spatial intra-urban structure. Low persistence of spatial patterns of population social behaviour always catches researchers' attention. The research was done in the light of a social-ecological approach to intra-urban structures advocating the factorial ecology as a main theoretical-methodological concept.

The socio-demographic dimensions of a city are represented by different stages of life cycle, ethnicity, residential and social-professional (social-economic) features in two research time horizons.

The examined period of post-socialistic transformation has considerably affected the dimensional composition of the city's structure. The processes of segregation have shaped the social stratification of the city's population. On the one hand, this involves the socially excluded Roma minority; on the other hand it affects the residents of suburbanized areas with socially higher classes. The comparison of cities of the post-socialist region showed the similarities in persistence of socio-demographic structures in the three main dimensions: family status, social-professional (social-economic) status and type of residence. Post-socialist transformation introduced the processes of suburbanization and gentrification that are mirrored in the socio-demographic city structures at the beginning of the 21st century. The most significant was the ethnic segregation, almost close to ghettoization with the Roma minority being a socially excluded community.

The research has confirmed the differentiation of population in terms of social status, the relevance of population differentiation in socio-demographic intra-urban structures in terms of family status or life cycle and emphasis on dimensions in terms of ethnicity.